

Samostalniške izpeljanke na *-ost* v prekmurskih pridigah in njihova slovarska dokumentiranost v Pleteršnikovem slovarju

NINA ZVER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
nina.zver@um.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.5.2026.4>

ISBN 978-961-299-173-9 (pdf; Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)

ISBN 978-961-6320-62-7 (pdf; Slavistično društvo Maribor)

Prispevek obravnava samostalniške izpeljanke na *-ost* v prekmurskih pridigah iz Berdenove zapuščine, zlasti v pridigah Jožefa Horvata, Franca Ivanocyja, Franca Gašparja in drugih avtorjev s konca 19. ter začetka 20. stoletja. V ospredju so leksemi z versko konotacijo, tj. tisti, ki poimenujejo temeljne pojme krščanske vere, cerkvene prakse in religioznega doživljanja ali pa v pridižnem diskurzu opravljajo moralno-etično funkcijo. Analiza povezuje besedotvorni, semantični in slovaropisni vidik ter preverja dokumentiranost izrazov v Pleteršnikovem slovarju in v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*.

Ključne besede: prekmurske pridige, prekmurski knjižni jezik, samostalniške izpeljanke na *-ost*, krščanska terminologija, Pleteršnikov slovar, Slovar stare knjižne prekmurščine, besedotvorje

The article examines nominal derivatives in *-ost* in Prekmurje sermons from the Berden collection, especially in the sermons of Jožef Horvat, Franc Ivanocy, Franc Gašpar, and other authors from the late nineteenth and early twentieth centuries. It focuses on lexemes with religious connotations, i.e. those denoting key concepts of Christian belief, ecclesiastical practice, and religious experience, or fulfilling a distinctly moral and ethical function in sermon discourse. The analysis combines word-formational, semantic, and lexicographic perspectives and examines their being documented in Pleteršnik's dictionary and in the *Slovar stare knjižne prekmurščine*.

Keywords: Prekmurje sermons, literary Prekmurje language, nominal derivatives in *-ost*, Christian terminology, Pleteršnik's dictionary, Slovar stare knjižne prekmurščine, word formation

Uvod¹

Versko oziroma krščansko besedje predstavlja pomemben del slovenskega besednega zaklada, saj je nastajalo in se razvijalo v tesni povezavi z zgodovino slovenskega knjižnega jezika in nabožne književnosti. Že od začetkov slovenskega pisnega izročila so verska besedila – zlasti prevodi Svetega pisma, katekizmi, molitveniki, lekcionarji in pridige – pomembno vplivala na oblikovanje terminologije, s katero slovenski jezik poimenuje temeljne pojme krščanske vere, cerkvene prakse in religioznega doživljanja. Kot ugotavlja Andreja Legan Ravnikar (2008: 101), je slovenska krščanska terminologija nastajala postopoma skozi stoletja ter se oblikovala na podlagi različnih jezikovnih virov, pri čemer so se številni izrazi terminologizirali in ustalili prav v cerkvenih besedilih in verskem diskurzu. Ob tem je ugotovila tudi, da slovar Maksa Pleteršnika vsebuje obsežen fond krščanske terminologije, v katerem prevladujejo samostalniki (Legan Ravnikar 2008: 69–82).

Pomemben vir za raziskovanje slovenskega besedišča 19. stoletja je zato Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894/95), eden temeljnih dosežkov slovenskega slovaropisja. Čeprav je zasnovan kot splošni dvojezični slovar, zajema tudi terminološko izrazje z različnih področij, med drugim s področja krščanske terminologije. Posebej pomembno je, da je bil zasnovan na zelo obsežnem gradivu iz različnih slovenskih pokrajin in knjižnih tradicij. Pri njegovem nastajanju je imelo pomembno vlogo slovarsko gradivo številnih zbirateljev slovenskega besedja, med katerimi je izstopal slovaropisec in dialektolog Oroslov Caf, ki je med letoma 1834 in 1874 sistematično izpisoval besede iz slovenske literature, pregledoval rokopisne in tiskane slovarje ter zbiral besedje tudi iz ljudskega govora (Jesenšek 2004: 82). Cafova zbirka slovarskega gradiva velja za najpopolnejšo zbirko slovenskega besedja pred nastankom Pleteršnikovega slovarja in je predstavljala eno temeljnih osnov za njegovo sestavo (Jesenšek 2004: 82; Jesenšek 2007: 182, 194–196). Pri tem je Caf izpisoval tudi besedje iz slovenskega panonskega prostora ter ga v slovarju označeval z geografskimi oziroma arealnimi kvalifikatorji, kot so *Mur.*, *vzh. št.*, *ogr.* in *Volk.*

Prekmurski prostor ima v zgodovini slovenskega jezika posebno mesto, saj se je njegova knjižna tradicija razvijala v okviru ogrskega političnega,

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

cerkvenega in kulturnega okolja (Novak 1976: 7–11). V tem prostoru se je oblikovala posebna vzhodnoslovenska knjižna različica slovenskega jezika, ki je ohranjala nekatere lastne jezikovne posebnosti ter se v več pogledih razlikovala od osrednjeslovenskega knjižnega razvoja (Jesenšek 2013: 14–30, 51–61). Pomemben del te tradicije predstavljajo pridige, ki so bile namenjene verskemu poučevanju in pastoralnemu delovanju ter so hkrati pomemben nosilec jezikovne norme in vir za raziskovanje religioznega besedja. Prekmurske pridige, zlasti rokopisne, so bile zaradi nedostopnosti dolgo manj raziskane, čeprav literatura opozarja na njihovo jezikovno dovršenost in posebno mesto v prekmurskem kulturnem prostoru (Orožen 2003: 383). Novejše evidentiranje in odkritja rokopisnih pridig (Horvat 2020; Horvat 2022) bistveno širijo razpoložljivo gradivo in odpirajo možnost sistematične jezikoslovne obravnave pridiznega žanra.

Metodologija

Raziskava temelji na povezovanju besedilne, slovaropisne in besedotvorne analize. Gradivo za analizo predstavljajo prekmurske pridige iz Berdenove zapuščine, ki obsegajo besedila več avtorjev iz druge polovice 19. in začetka 20. stoletja (Horvat 2020). Korpus ni avtorsko uravnotežen, saj večino besedil predstavljajo pridige Jožefa Horvata, medtem ko so pridige drugih avtorjev ohranjene le v posameznih primerih.

(1) Najstarejše besedilo v korpusu predstavlja pridiga Franca Gašparja *Na svéti dén. Od Jezušovoga siromaštva i žalostnoga stáliša*, napisana na Tišini leta 1874. Pridiga je bila kasneje večkrat ponovno uporabljena oziroma brana v Murski Soboti (1880, 1888, 1898). Gre za najstarejšo (datirano) pridigo v Berdenovi zapuščini. V starejši literaturi je Jesenšek (2018: 134–135) besedilo sprva pripisal Jožefu Bagaryju, vendar je bilo na podlagi analize pisave, datacij in krajevnih navedb kasneje ugotovljeno Gašparjevo avtorstvo. Franc Gašpar (1843–1906), rojen v Slovenski vesi, je bil posvečen leta 1871; med letoma 1872 in 1877 je kaplanoval na Tišini, od 1877 do 1880 v Murski Soboti, od leta 1880 do smrti pa je bil murskosoboški župnik. Pridiga je zapisana v prekmurskem črkopisu, ki ga je Jožef Borovnjak predlagal v osmem natisu Küzmičevih *Svetih evangeliomov* (1892). Njeno zunanjo zgradbo in »visoko kultiviran pridizni jezik« je na kratko predstavil Jesenšek (2018: 135). Oznaka: Gašpar 1874.

(2) Drugo datirano besedilo predstavlja pridiga Franca Ivanocyja *Na dén sv. Floriana*, zapisana v Krogu 4. maja 1883. Ivanocy je bil ena osrednjih osebnosti prekmurskega cerkvenega in narodnega življenja, zato ima tudi ta pridiga pomembno mesto v korpusu zgodnjih prekmurskih pridižnih besedil. Oznaka: Ivanocy 1883.

(3) V korpusu je ohranjena tudi pridiga *Na svéti dén. Zakaj je grátao Jézuš človik*, datirana v leto 1903 (oznaka Anonimna 1903). Avtorstvo ni zanesljivo ugotovljeno; glede na jezikovne in paleografske značilnosti bi lahko šlo za besedilo Jožefa Klekla st., kar bi bilo treba potrditi z nadaljnjo primerjalno analizo rokopisov.

(4) Naslednji dve anonimni pridigi sta povezani z rokopisnim gradivom, ki ga je uporabljal Jožef Horvat. Pri eni je pod svetopisemskim citatom zapisana latinska datacija *Dom. I. Advent. 1911 Cs.*, ki je verjetno Horvatov poznejši pripis. Ker je imel Horvat za to liturgično priložnost leta 1911 že lastno pridigo, je mogoče sklepati, da je besedilo nastalo pred letom 1911 in da datacija označuje zgolj čas poznejše uporabe ali razvrstitve gradiva (oznaka Klekl 1911). Druga anonimna pridiga vsebuje latinski pripis *Dom. XXII. p. Pent. Cs. 1911*, zapisan z drugo roko, verjetno prav tako Horvatovo. Besedilo pa je verjetno starejše, saj avtor omenja smernice papeža Pija X. o pogostem prejemanju svetega obhajila. Prva smernica je bila razglašena 20. decembra 1905, druga pa 27. junija 1906, kar kaže, da je pridiga najverjetneje nastala v drugi polovici leta 1906 ali malo zatem (oznaka Klekl XXII). Za obe pridigi domnevam, da sta delo Jožefa Klekla st.

(5) Poseben primer predstavlja anonimna pridiga, zapisana s svinčnikom in vsebinsko povezana s praznikom svečnice. Avtor v njej komentira vedenje vernikov med bogoslužjem na svečnico, kar kaže, da je bila napisana po tem prazniku. Nad svetopisemskim citatom je ponovno Horvatov pripis *Dom. I. februarii*, kar kaže, da je Horvat besedilo uporabljal kot pridižno gradivo. Možno je, da je pridigo napisal Jožef Klekl st., kar potrjuje tudi ohranjen osnutek pisma v madžarščini na sredini rokopisa, ki govori o ustanovitvi fundacije za čaščenje Najsvetejšega oltarnega zakramenta. Oznaka: Klekl februar.

(6) V korpusu je še ena anonimna pridiga, datirana 8. decembra 1898 (oznaka Anonimna 1898). Besedilo je zapisano v drugačni pisavi in vsebuje številne korekture, ki jih je verjetno dodala druga roka, ponekod tudi

z vijoličnim svinčnikom. Pridiga se začne s pozdravno formulo *Pobožni Krstšenicje!*. Na podlagi primerjalne analize rokopisnih značilnosti, vsebine in zgodovinskega konteksta je mogoče sklepati, da je pridiga povezana s pridiznim krogom, ki vključuje tudi Horvata in Ivanocyja (Zver 2024: 33).

(7) Korpus dopolnjuje še osnutek pridige, zapisan v slovenskem knjižnem jeziku, kar kaže, da je besedilo nastalo verjetno v drugi polovici 20. stoletja, ko je slovenski knjižni jezik v Prekmurju že prevladoval. Avtorstvo ni zanesljivo, možno pa je, da gre za besedilo Andreja Berdena (1887–1963), ki je po smrti nasledil Jožefa Horvata.

(8) V Berdenovi zapuščini je ohranjenih kar 530 pridig Jožefa Horvata. V analizo so vključene le pridige, nastale med njegovim kaplanovanjem v Črenšovcih v letih 1905–1912. Gre za 174 pridig, ki v diplomatičnem prepisu obsegajo 1088 strani besedila. Zaradi njihovega obsega večina analiziranih leksikalnih primerov izhaja prav iz njegovega jezika.

V raziskavi so bili najprej izpisani vsi samostalniki na *-ost*, ki se pojavljajo v obravnavanih pridigah in imajo versko konotacijo ali izrazito funkcijo v pridiznem diskurzu. Pri izboru gradiva niso bili upoštevani samo leksemi, ki že v slovarjih nedvoumno označujejo pojme krščanske vere ali cerkvene prakse, temveč tudi samostalniki, ki v splošnem jeziku označujejo širše moralne, psihološke ali eksistencialne lastnosti. Takšni primeri so npr. *zavrženost*, *velikost*, *radost*, *starost*, *sitost*, *posebnost*, ki sami po sebi nimajo neposredne teološke konotacije, vendar v pridiznem kontekstu pogosto nastopajo kot nosilci moralno-religioznega pomena.

Najprej je bila za vsak leksem preverjena njegova slovarska dokumentiranost v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895) in v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (2014). Pri Pleteršniku so bili za posamezno leksikalno enoto upoštevani: iztočnica, variantne oblike, pomenske razčlenitve, nemški ustrezniki, stilne in arealne oznake, zlasti kvalifikatorji, pomembni za panonski prostor (*Mur.*, *vzh. št.*, *ogr.*), ter morebitni zgledi ali navedbe virov. Pri Novakovem slovarju je bilo preverjeno, ali je leksem izpričan v stari knjižni prekmurščini, v kakšni obliki in s kakšno pomensko razlago. Prisotnost v obeh slovarjih, prisotnost le v enem ali odsotnost v obeh so bile nato interpretirane z vidika regionalne razširjenosti, morebitne poznejše inovativnosti in stopnje knjižne utrjenosti posamezne tvorjenke.

V naslednjem koraku je bila opravljena besedotvorna analiza samostalnikov na *-ost*. Analiza je zajela podstavno motiviranost tvorjenk, tip

podstave in prevladujoče besedotvorne pomene po Toporišičevi razdelitvi (2004: 172–174). Pri semantični analizi je bila posebna pozornost namenjena večpomenskim leksemom, pri katerih se slovarska razlaga v Pleteršniku in SSKP ne ujema povsem. V takih primerih je bilo preverjeno, ali gre za pomensko specializacijo, zoženje, razširitev ali žanrsko preusmeritev pomena. Preverjena je bila tudi etimološka plast podstav, saj se med sicer pretežno avtohtonimi tvorjenkami pojavljajo tudi primeri s prevzetimi ali kalkiranimi podstavami iz nemščine in madžarščine. Takšen večstopenjski pristop omogoča celovitejši vpogled v razmerje med regionalno versko leksiko, slovarsko dokumentacijo in dejansko rabo v pridižnih besedilih, hkrati pa osvetljuje vlogo panonskega slovenskega prostora pri oblikovanju in ohranjanju krščanske terminologije.

Samostalniške izpeljanke na -ost v prekmurskih pridigah

Besedotvorna analiza

Pripona *-ost* je v slovenskem jeziku ena najproduktivnejših pripon za tvorbo abstraktnih samostalnikov. Tvorjenke na *-ost* praviloma označujejo lastnost ali stanje, ki je motivirano s pridevniško podstavo (Toporišič 2004: 169–175). Na produktivnost tega tvorbenega vzorca opozarja že Anton Bajec (1950: 70), ki ugotavlja, da se je izpeljava s pripono *-ost* v slovenskem jeziku močno razmahnila in ostala zelo produktivna tudi v sodobnem obdobju.

Tudi raziskave krščanske terminologije potrjujejo izrazito vlogo te pripone. Andreja Legan Ravnikar (2008: 31) ugotavlja, da je pri izpridevniških terminih besedotvorni pomen lastnost ali stanje najpogosteje izražen prav s priponskim obrazilom *-ost*. Zgodovinsko gledano je ta besedotvorni model zelo star. Analiza besedotvorja v Brižinskih spomenikih, ki jo je opravila Ada Vidovič Muha (1989: 51–62), kaže, da se samostalniške tvorjenke s pridevniško podstavo že v najstarejših slovenskih besedilih razvrščajo predvsem v besedotvorni pomen lastnosti, pri čemer se pojavljajo pripone *-ost*, *-ot'a*, *-ot*, *-stvo* in *-tvo*. Ta kontinuiteta potrjuje, da gre za enega najstarejših in najstabilnejših besedotvornih modelov slovenskega jezika.

V analiziranem korpusu prekmurskih pridig je zabeleženih 160 samostalnikov na *-ost*, kar potrjuje visoko produktivnost te pripone tudi v prekmurskem knjižnem jeziku. Celoten seznam leksemov je naveden

v nadaljevanju:² *batrivnost* 'pogum, hrabrost', *bezbóžnost*, *blaženost*, *blodnost*, *bodočnost*, *Bogabojaznost*, *bogavnost* 'ubogljivost', *bojaznost*, *boleznost*, *čistost*, *črlenost* 'rdečnost', *divjost*, *dobrotivnost*, *dopadljivost* 'značilnost tega, kar ugaja', *dostojnost*, *dúšéčnost* 'prijeten vonj', *dužnost*, *dvojnost*, *edinost/jedinost*, *genlivost* 'ganljivost', *gizdost* 'bahaštvo, ošabnost', *glihnost* 'enakost', *gobavost*, *goréčnost*, *gvüšnost* 'gotovost, zanesljivost', *hasnovitnost* 'koristnost', *hüdobnost*, *jakost*, *krepost*, *krvoločnost*, *lehkomišljenost*, *lübeznost*, *mametlivost* 'omamnost', *manjost* 'lenoba', *marljivost*, *milosrdnost* 'milosrčnost', *milost*, *milostivnost* 'usmiljenje, milostljivost', *mirovnost* 'mir', *mlačnost*, *mladost*, *modrost*, *mogóčnost*, *nagnjenost*, *nasladnost*, *nasprotnost*, *nebatrivnost*, *nečistost*, *nedostojnost*, *nedužnost*, *nekrivičnost*, *nekrivnost* 'nedolžnost, nekrivost', *nemarnost*, *nemérnost*, *nemogóčnost*, *nemrtelnost* 'neumrljivost', *nepazljivost*, *nepokornost*, *nepravičnost*, *nerazumnost*, *nerédnost*, *neskrblivost*, *nesmilenost*, *nespametnost*, *nesramežljivost*, *nesramnost*, *nesrečnost*, *nestalnost*, *nevarnost*, *nevernost*, *nevóščenost* 'nevoščljivost', *nevrednost*, *nevüpnost* 'obup, brezup', *nezahvalnost*, *nezmernost*, *neznanstvo*, *nezračunanstvo*, *norost*, *nrvnost*, *obilnost*, *odičenost* 'povečanje, slava', *odürnost*, *okornost*, *pazljivost*, *plemenitnost*, *pobožnost*, *pogibelnost/pogübelnost* 'pogubnost, nevarnost', *pokornost*, *pokvarjenost*, *poniznost/ponižnost*, *popolnost*, *posebnost*, *posvetnost*, *poštenost*, *potrplivost* 'potrpežljivost', *pozablenost*, *poznanost*, *poželjivost*, *pravičnost*, *praznost*, *predanost*, *prekonjenost*, *premenljivost*, *premišlenost*, *prijénost*, *prirodnost*, *prišéčnost* 'prihodnost', *radost*, *razločnost*, *razmišlenost*, *razpadnost*, *ružnost* 'grdota, sramotnost', *samost*, *sebičnost*, *sejurnost* 'gotovost, varnost', *sévost*, *sitost*, *skopost*, *skrbljivost* 'skrbnost, skrb', *skrivnost/skrovnost*, *skvarjenost*, *slabost*, *smilenost*, *snajžnost*, *spametnost*, *spodobnost*, *spraznost* 'ničevost / prešuštvo', *spremenljivost*, *sramežljivost*, *srditost*, *stanovitnost*, *starost*, *strahovitnost*, *strašnost*, *svetlost*, *telovnost* 'telesnost', *trdokornost* 'trdovratnost', *treznost*, *trplivost* 'potrpežljivost', *tužnost* 'žalost', *vekivečnost* 'večnost', *velikodušnost*, *velikost*, *vernost*, *višéšnjost* 'vzvišenost', *vrednost/vrejdnost*, *vsamogočnost*, *vseznajóčnost* 'vsevednost', *vtragljivost*

² Glasoslovne različice istega leksema (npr. *pogibelnost/pogübelnost*) so obravnavane kot ena iztočnica, medtem ko so besede z različnimi besedotvornimi podstavami ali predponami (npr. *praznost* – *spraznost*, *dvojnost* – *zdvojnost*) obravnavane kot ločeni leksemi.

‘lenoba, duhovna mlačnost’, *zadovolnost, zahvalnost, zapuščenost, zavrženost, zdvojnost* ‘obup’, *zložnost* ‘sloga’, *zmožnost, znanost, zunanost, žalost, želnost* ‘poželenje, grešna želja’.

Podstavna motiviranost

Analiza kaže, da lahko obravnavane samostalnike na *-ost* razdelimo glede na vrsto podstave v več skupin. Najštevilčnejšo skupino (156 tvorjenk) tvorijo samostalniki s pridevniško podstavo: *batrivnost, bezbóžnost, blaženost, blodnost, bodočnost, Bogabojaznost, bogavnost, bojaznost, boleznost, čistost, črlenost, divjost, dobrotivnost, dopadljivost, dostojnost, dúšéčnost, dužnost, dvojnost, edinost/jedinost, genlivost, gizdost, glihnost, gobavost, goréčnost, gvúšnost, hasnovitnost, hūdobnost, jakost, krepost, krvoločnost, lehkomíšljenost, lūbeznost, mametlivost, marljivost, milosrdnost, milost, milostivnost, mirovnost, mlačnost, mladost, modrost, mogóčnost, nagnjenost, nasladnost, nasprotnost, nebatrivnost, nečistost, nedostojnost, nedužnost, nekrivičnost, nekrivnost, nemarnost, nemérnost, nemogóčnost, nemrtelnost, nepazljivost, nepokornost, nepravičnost, nerazumnost, nerédnost, neskrblivost, nesmilenost, nespametnost, nesramežljivost, nesramnost, nesrečnost, nestalnost, nevarnost, nevernost, nevóščenost, nevrednost, nevüpnost, nezahvalnost, nezmernost, neznanost, nezračunanost, norost, nravnost, obilnost, odičenost, odürnost, okornost, pazljivost, plemenitnost, pobožnost, pogibelnost/pogübelnost, pokornost, pokvarjenost, poniznost/ponižnost, popolnost, posebnost, posvetnost, poštenost, potrpljivost, pozablenost, poznanost, poželjivost, pravičnost, praznost, predanost, prekonjenost, premenlivost, premišlenost, prijetnost, prirodnost, prišéstnost, razločnost, razpadnost, razmišlenost, ružnost, sebičnost, segurnost, sévost, sitost, skopost, skrbivost, skrivnost/skrovnost, skvarjenost, slabost, smilenost, snajžnost, spametnost, spodobnost, spraznost, spremenlivost, sramežljivost, srditost, stanovitnost, starost, strahovitnost, strašnost, svetlost, telovnost, trdokornost, treznost, trpljivost, tužnost, vekivečnost, velikodušnost, velikost, vernost, višéšnjost, vrejdnost, vsamogočnost, vseznajóčnost, vtragljivost, zadovolnost, zahvalnost, zapuščenost, zavrženost, zdvojnost, zložnost, zmožnost, znanost, zunanost, želnost*.

Redkejši so primeri, pri katerih je podstava druge besedne vrste. Med njimi izstopajo: zaimensko motivirana podstava: *samost* (< *sam*); prislovna podstava: *manjost* ‘lenoba’ (< *manj*); povedkovniška podstava: *radost* (< *rad*) in *žalost* (< *žal*).

Besedotvorna vrsta

Vsi obravnavani samostalniki na *-ost* so izpeljanke, kar je značilno tudi za sodobni slovenski besedotvorni sistem (Toporišič 2004: 169–175). Podstave teh izpeljank so lahko enostavne ali pa že same tvorjene. V gradivu se pojavljajo primeri s sestavljenimi podstavami, predvsem s predpono *ne-* in redkeje *bez-*: *bezbóžnost, nebatrivnost, nečistost, nedostojnost, nedužnost, nekrivičnost, nekrivnost, nemarnost, nemérnost, nemogóčnost, nemrtelnost, nepazljivost, nepokornost, nepravicočnost, nerazumnost, nerédnost, neskrbljivost, nesmilnost, nespametnost, nesramežljivost, nesramnost, nesrečnost, nestalnost, nevarnost, nevernost, nevóščenost, nevrednost, nevüpnost, nezahvalnost, nezmernost, neznanost, nezračunanost*). Poleg tega se pojavljajo tudi izpeljanke iz zloženih ali sklopljenih pridevniških podstav: *Bogabojaznost, krvoločnost, lehkomišljenost, vekivečnost, velikodušnost, vsamogočnost, vseznajóčnost*.

Besedotvorni pomen

Po Toporišičevi besedotvorni razdelitvi (Toporišič 2004: 172–174) samostalniki na pripono *-ost* večinoma izražajo abstraktno ali konkretizirano lastnost oziroma stanje ter čas.

V analiziranem gradivu prevladujejo samostalniki, ki označujejo abstraktno oz. konkretizirano lastnost ali stanje:³ *batrivnost, bezbóžnost, blaženost, blodnost, Bogabojaznost, bogavnost, bojaznost, boleznost, čistost, črlenost, divjost, dobrotivnost, dopadljivost, dostojnost, dúšéčnost, dužnost, dvojnost, edinost, genljivost, gizdost, glihnost, gobavost, goréčnost, gvüšnost, hasnovitnost, hüdobnost, jakost, jedinstvo, krepkost, krvoločnost, lehkomišljenost, lübeznost, mametljivost, manjost, marljivost, milosrdnost, milost, milostivnost, mirovnost, mlačnost, mladost, modrost, mogóčnost, nagnjenost, nasladnost, nasprotnost, nebatrivnost, nečistost, nedostojnost, nedužnost, nekrivičnost, nekrivnost, nemarnost, nemérnost, nemogóčnost, nemrtelnost, nepazljivost, nepokornost, nepravicočnost, nerazumnost, nerédnost, neskrbljivost, nesmilnost, nespametnost, nesramežljivost, nesramnost, nesrečnost, nestalnost, nevarnost, nevernost,*

³ Konkretizirana lastnost je »v bistvu samo pomenski prenos poimenovanega stanja ali lastnosti na predmetnost ali bitje« (Stramljič Breznik 1994: 145).

nevóščenost, nevrednost, nevüpnost, nezahvalnost, nezmernost, neznanost, nezračunanost, norost, nravnost, obilnost, odičenost, odürnost, okornost, pazljivost, plemenitnost, pobožnost, pogibelnost/pogübelnost, pokornost, pokvarjenost, poniznost/ponižnost, popolnost, posebnost, posvetnost, poštenost, potrpljivost, pozablenost, poznanost, poželjivost, pravičnost, praznost, predanost, premenljivost, premišlenost, prijetnost, prirodnost, radost, razločnost, razmišlenost, razpadnost, ružnost, samost, sebičnost, segurnost, sévost, sitost, skopost, skrbljivost, skrivnost/skrovnost, skvarjenost, slabost, smilenost, snajžnost, spametnost, spodobnost, spraznost, spremenljivost, sramežljivost, srditost, stanovitnost, starost, strahovitnost, strašnost, svetlost, telovnost, trdokornost, treznost, trpljivost, tužnost, velikodušnost, velikost, vernost, višéšnjost, vrejdnost, vsamogočnost, vseznajóčnost, vtragljivost, zadovolnost, zahvalnost, zapüščenost, zavrženost, zdvojnost, zložnost, zmožnost, znanost, zunanost, žalost, želnost.

Tri tvorjenke izražajo časovno kategorijo: *bodočnost, prišétnost in vekivečnost.*

Semantične skupine

Analizirani samostalniki na *-ost* se načeloma združujejo v štiri večje semantične skupine, ki so povezane z moralnim naukom, duhovnim stanjem človeka in teološko razlago sveta. Takšna semantična razporeditev odraža osnovno funkcijo pridige kot moralno-didaktičnega žanra (Toporišič 1992: 220–221; Kos 2001: 170), ki temelji na vrednotenju človekovega ravnanja ter na opozarjanju na vrline in grehe. (1) Največjo skupino tvorijo samostalniki, ki označujejo pozitivne moralne lastnosti ali vrline, ki jih pridige postavljajo kot ideal krščanskega življenja. Sem spadajo npr. *pobožnost, pravičnost, milost, milosrdnost, krepost, jakost, stanovitnost, pokornost, ponižnost, potrpljivost, marljivost, dobrotivnost, plemenitnost, poštenost, spodobnost, zložnost, vernost, zahvalnost, čistost, nedužnost, Bogabojaznost, velikodušnost.* (2) Drugo veliko skupino tvorijo samostalniki, ki označujejo moralne slabosti, grehe ali negativne značajske lastnosti. Mednje spadajo npr. *bezbóžnost, skopost, nesramnost, nečistost, lehkomišljenost, nemarnost, nerazumnost, nepokornost, nevóščenost, neznanost, neskrbljivost, nesramežljivost, nepravičnost, nepazljivost, nevrednost, pogibelnost, pokvarjenost, skvarjenost, odürnost, gizdost, krvoločnost.* (3) Tretjo skupino predstavljajo samostalniki, ki označujejo čustvena, psihološka ali duhovna stanja človeka, npr. *žalost, bojaznost, radost, dvojnost,*

nevüpnost, tužnost, zadovolnost, želnost, nasladnost. (4) Posebno skupino tvorijo samostalniki, ki označujejo teološke ali abstraktne religiozne pojme. Mednje spadajo npr. *vekivečnost, nemrtelnost, posvetnost, svetlost, edinost, vsamogočnost, vseznajočnost, blaženost.*

Posebej zanimivi so večpomenski samostalniki. V gradivu je 33 samostalnikov, pri katerih ima vsaj eden od slovarjev (Pleteršnik in/ali SSKP) izrecno označeno večpomenskost: *batrivnost, boleznost, dostojnost, dvojnost, edinost/jedinost, jakost, krepost, milost, mladost, modrost, mogóčnost, nemarnost, nemogóčnost, norost, okornost, plemenitnost, pogibelnost/pogübelnost, praznost, razločnost, skvarjenost, snajžnost, spodobnost, srditost, starost, svetlost, velikost, vernost, vrejdnost, zadovolnost, zahvalnost, zložnost, zmožnost, znanost.* Na splošno se pomeni v Pleteršniku in SSKP večinoma ujemajo, razlike pa nastajajo zaradi dodatnih pomenov v Pleteršniku, drugačne organizacije pomenov v SSKP ter zaradi pridižne specializacije, v kateri se uveljavi predvsem moralno-teološki pomen. V nadaljevanju so analizirani nekateri reprezentativni primeri večpomenskih leksemov:

- *batrivnost*: Pleteršnik poleg pomena ‘pogum’ navaja še ‘varnost’ (*Sicherheit*), SSKP pa ‘hrabrost, pogum’ in ‘tolažba, opora’. Horvatov zgled nedvoumno kaže na pomen ‘hrabrost, pogum’: *I ta lübézen do Jézuša vse oblada, ne strahši je nóč, ne miseo, ka tam morejo prek iti, kde so razbójnike vmarjali, ne bojijo se stražarov, želejnje k Jézuši priti i njemi ešče ednók dobroto včiniti, ki je njim telko i telko dobra včino, bojaznost zmaga, zniči i batrivnost vu njih srci vlijé* (Horvat DPa145: 1).
- *dvojnost*: Pleteršnik navaja ‘dvojnost’ (*Zweifältigkeit*), ‘dvom’ in ‘dvoumnost’, SSKP pa ‘dvom’ in ‘obup’. Pridige kažejo, da se leksem v prekmurskem pridižnem diskurzu res lahko pomensko razširi od ‘dvo- ma’ proti ‘obupu’. V zgledu *Drügi zrok okornosti je dvojnost. Ki dvoji vu veri, zgübi vero, postane trdovraten, kak sv. Števana kamenüjóči židovje* (Horvat DPa166: 3) je aktualiziran pomen ‘dvom’, v zgledu *Ka pa ma ón činiti, ki je tak z grehšnim nakanénjom stopo vu hižni zakon? more biti more vu dvojnost spadnoti?* (Horvat DPa115: 4) pa se leksem približa pomenu ‘obup’.
- *(j)edinost*: Pleteršnik navaja več pomenov leksema *edinost*: ‘enotnost’, ‘edinost’ in tudi ‘uboštvo, beda’, medtem ko SSKP pri različici *jedinost* beleži le pomen ‘enotnost’. Pridižni zgledi potrjujejo zgolj prvi pomen, tj. ‘enotnost, povezanost’: »Pravični se svejtijo, kak sonce, vu kraljestvi svojega Očé,« ar ednoga dika se na drügi tüdi svejti po edinosti, lübéznosti Boga. (Horvat NPr27: 5); »Po našem Gospodni Jézuši Kr.

- tvojemi Sini, ki z tehom živi, kraljuje vu edinosti Düha Svétoga.*» (Horvat DPa48: 4)
- *jakost*: Pleteršnik pri *jakosti* navaja ‘moč, intenzivnost’, pa tudi ‘odličnost’ in ‘krepost’, SSKP pa ‘moč, sila’ ter ‘krepost, vrlina’. V pridigah je leksem večinoma rabljen v pomenu ‘krepost, vrlina’: *Neje sv. Elizabeta tak živela, nego nasledüvala je példo Jézušovo, ponavljala je one jakoste, štere Jézuš najbole lübi* (Horvat DPa60: 1); *da so svétci vu začetki svojem samo zednov najmenšov jákostjov od nas več bíli* (Ivanocy 1883: 2); *či si zmislimo na tiste lejpe jákosti* (Anonimna 1903: 5)
 - *krepost*: Leksem *krepost* v Pleteršniku pomeni tako ‘moč, sila, učinkovitost’ kakor tudi ‘vrlina, čednost’, medtem ko ga SSKP že stabilizira v pomenu ‘moralno, značajsko pozitivna lastnost’. V pridigah se pojavlja izključno v slednjem pomenu: *G. Jezuša reči »Püstite male k meni priti i ne prepovejte njim« nam trojo dužnost naložijo. 1.) je moremo tak razmeti, naj se skrbite i delate za düšo svoje decé, naj je pelate i čuvate, naj je tak poravnate, ka bodo na poti kreposti hodila i tak k meni prišla.* (Horvat DPa174: 2) S tem se *krepost* v pridižnem jeziku pomensko približa *jakosti*, ki pa je pogostejše rabljena blizupomenka.
 - *milost*: Pleteršnik navaja več pomenov samostalnika *milost*: 1. ‘božja milost, naklonjenost, dobrohotnost’, 2. botanični pomen (‘božja milost’, ime zdravilne rastline) ter različne frazeološke rabe. SSKP samostalnik razlaga kot ‘milost’. V pridižnem kontekstu je izpričan predvsem osnovni teološki pomen ‘Božja naklonjenost ali dar’. To je razvidno iz naslednjih primerov: *Ta divica je najšla milost pri Bogi, njo je odébralo Sv. Trojstvo za mater Sina bóžega* (Horvat NPr125: 1); *Če smo v milosti božji, je Kristus v nas* (Berden X: 3). V obeh primerih je samostalnik rabljen v teološkem pomenu božje naklonjenosti ali posvečujoče milosti.
 - *milostivnost*: Pleteršnik samostalnik *milostivnost* razlaga kot sopomenko za *milostivost*, medtem ko SSKP navaja pomen ‘milostljivost, usmiljenje, prizanesljivost’. V pridigah je samostalnik rabljen predvsem v pomenu Božje usmiljene narave oz. njegove dobrotljivosti do človeka: *»Poznate G. Jezuša Xtuša milostivnost,« pravi sv. Paveo* (Gašpar 1874: 2); *je Boža neskončana ljubav i milostivnost njemi taki Odküpitelja obečala* (Anonimna 1903: 2); *Milostivnost Boga je neskončana* (Horvat DPa173: 4). Raba v pridigah torej potrjuje pomen ‘usmiljenje, dobrotljivost’, ki ga navaja SSKP, in jasno kaže na teološko interpretacijo Božje milosti kot ene temeljnih božjih lastnosti.
 - *mladost*: Pleteršnik poleg pomena ‘doba v človeškem življenju od otroštva do zrelih let’ navaja tudi pomen ‘mladina’, medtem ko SSKP beleži

- samo prvega. V analiziranih pridigah sta izpričana oba: *Jeli, ka oni lüdje, šteri po blati hodijo, se zblatijo, oni pa, šteri med rózicami hodijo, žmetno sebov rózice neséjo na gvanti. Tak i mladost ('mladina'), štera je nagnjena na hüdo, gda po tñjinski krajinaj hodi, ležej tñjinskoga naroda grehe kak jakoste vzeme na sébe.* (Horvat DPa90: 2); *Sv. Cutbert je vu mladosti preveč razvüzdani bio.* (1. pomen; DPa112: 5)
- *okornost*: Pleteršnik navaja več pomenov samostalnika *okornost*: 'togost', 'trmoglavost' in 'okornost, nerodnost'. SSKP ga razlaga ožje, kot 'trdovratnost, upornost'. V pridižnem diskurzu je samostalnik uporabljen v moralno-religioznem pomenu 'trdovratnost ali zakrknjenost v grehu'. To potrjujejo naslednji primeri: *Ne bodete zavrgli smeh i okornost mlačnih posvetnjákov* (Klekl XXII: 5); *Ta okornost je morila Jézuša, ta tñdi njegovoga levito sv. Števana* (Horvat DPa166: 1); *Drügi zrok okornosti je dvojnost. Ki dvoji vu veri, zgübi vero, postane trdovraten* (Horvat DPa166: 3). V teh primerih okornost označuje duhovno zakrknjenost ali trdovratno vztrajanje v neveri. Samostalnik se pri Horvatu prvič pojavi šele leta 1911.
 - *praznost*: Pleteršnik navaja pri *praznosti* pomene 'praznina', 'votlost', 'ničnost', 'nečimrnost', pa tudi 'nečistovanje', medtem ko SSKP samostalnik oži na pomen 'prešuštvo'. Slednji pomen je izpričan tudi v pridigah: *Pri sv. krsti so ob trétjim eto nas pitali: »Jeli odpovêš vsem njegovim praznostam?«* (Horvat DPa150: 5); Enak pomen kaže tudi besedotvorna različica *spraznost*: *»Spraznost spraznostjov i vse je spraznost.«* (Horvat DPa128: 5)
 - *snajžnost*: Pleteršnik navaja pomena 'čistoča, neoporečnost' in 'gracioznost', SSKP pa 'snaga, snažnost'. V Horvatovem zgledu je v ospredju predvsem pomen 'čistoča, red, urejenost', ki se lahko sekundarno moralizira: *Dober stariš skrb nosi na to, naj domača hiža svojim rédom, snajžnostjov, poštenostjov pripravna bo se бүдéčoj i razvijajóčoj düši.* (Horvat DPa174: 2) Konkretni pomen leksema *snajžnost* se torej v pridižnem kontekstu razširi v znak družinske in duhovne urejenosti.
 - *spodobnost*: Pleteršnik pri *spodobnosti* poleg pomena 'spodobnost, dostojnost' navaja tudi pomenske odtenke, povezane s podobnostjo in sposobnostjo, medtem ko SSKP razlikuje tri pomene: 1. 'podoba, podobnost', 2. 'prilika', 3. 'spodobno vedenje, ravnanje'. Pridige potrjujejo vse tri pomenske smeri: v zgledu *šteroga je Bog na svoj kej p i spodobnost stvoro* (Horvat NPr3: 4) gre za pomen 'podoba, podobnost'; v zgledu *»Bogastvo, štero je požro, võvrže.« Neje lepa ta spodobnost, ali razumliva. Što naimre vrastvo vzeme k sebi, ka bi mogeo škodlivo*

jestvino sébe vöspraviti, ne spravi sébe vö samo škodljivo rahno, nego i hasnovito (Horvat DPa133: 3) za pomen 'prilika, ponazoritev'; v zgledu *Ta jakost düšo za prijétno napravi tak, ka Jézuš z veséljom gléda na njo, ta nebeska jakost düšo najbole za spodobno napravi Jézuši i ta spodobnost rano lübéznosti na njegovom Srci proti düši vdari* (Horvat DPa161: 3) pa za pomen 'primernost'.

- *svetlost*: Pleteršnik navaja več pomenov samostalnika *svetlost*: 'svetloba, sijaj', 'lesk' ter tudi častni naziv ('svetlost', 'visočanstvo'). SSKP poleg pomena 'svetloba' navaja še rabo v nazivih fevdalnih gospodov ter frazeološko rabo 'na svetlost dati' ('objaviti'). V pridržnem diskurzu je samostalnik pogosto rabljen v simbolnem religioznem pomenu 'božanska svetloba': *Nebeska svetlost prestráši pastére* (Anonimna 1903: 1); *Prava svetlost je Jezuš* (Klekl 1911: 1); *Ón je sladka svetlost, on je sonce* (Horvat DPa157: 2). V teh primerih svetlost označuje metaforično ali teološko svetlobo, ki v krščanski simboliki pomeni Božjo prisotnost, resnico ali razodetje. Poleg tega je v pridigah izpričan tudi dobesedni pomen 'svetloba, sijaj': *Ki dugo gléda vu sunce, ón na slednje oslepne od velike svetlosti* (Horvat DPa45: 4). Samostalnik se torej v pridržnem diskurzu uporablja tako v konkretni kot v simbolni pomenski rabi.
- *vernost*: Pleteršnik poleg osnovnega pomena 'vera' navaja še 'zvestoba' in celo 'pozornost', SSKP pa 'zvestoba' in 'vera'. V analiziranih pridigah sta potrjena samo prva dva pomena. V zgledu *Dopadajo se ta nakanénja že Bogi, ali z tistimi je ešče Ón nej zadovolen, nego ono žele, naj mi našo vernost k njemi z činmi zasvedočimo.* (Horvat DPa127: 5) je leksem mogoče razumeti kot 'vero' ali 'zvestobo Bogu', medtem ko zgleda *zakonsko vernost obdržati* (Horvat DPa115: 5) in *velika žmécava je vernost hižnoga zakona neoskrunyeno očuvati, deco vu Bogabojaznosti goriotrahniti* (Horvat DPa36: 8) nedvoumno potrjujeta pomen 'zvestoba'. Pleteršnikov pomen 'pozornost' v analiziranem gradivu ni izpričan.
- *vrednost*: Pleteršnik samostalnik *vrednost* razlaga kot 'vrednost, veljava, zasluga' ali 'vrednost, kakovost', v nekaterih primerih tudi kot 'valuta'. SSKP navaja pomena 'vrednost' in 'premoženje'. V pridigah je samostalnik rabljen predvsem v moralnem ali duhovnem pomenu vrednosti človekovega življenja ali duše: *v siromaškom stáliši živémo bár, ali dobímo vrednost, či mo se Bogá bojali* (Gašpar 1874: 3); *bolje pozna vrednost düšé* (Horvat DPa2: 3). V nekaterih primerih pa se pojavi tudi v širšem pomenu 'dobrine ali imetje': *Što imanje, blago, vrednost,*

- žitek?* Jezuš (Horvat DPa159: 2). Tako se v pridižnem kontekstu pomen pogosto premakne iz materialne v moralno ali duhovno sfero.
- *zložnost*: Pleteršnik navaja dva pomenska sklopa: 1. ‘sloga, enotnost, sporazum’, 2. ‘udobnost, prijetnost’. SSKP samostalnik razlaga kot ‘složnost, sloga’. V pridižnem diskurzu je samostalnik rabljen izključno v prvem pomenu, ki označuje harmonijo ali mir med ljudmi: *náj z bližnjim vu méri i zložnosti živémo* (Anonimna 1903: 4).

Iz navedenih primerov je razvidno, da se pomeni v Pleteršniku in SSKP z osnovno pridižno rabo večinoma ujemajo, vendar ne popolnoma. Pleteršnik praviloma ohranja širše pomensko polje, medtem ko SSKP pogosto beleži ožjo, v prekmurskem knjižnem jeziku ustaljeno rabo. Pridižni kontekst pa dodatno specializira pomen v smeri moralno-teološke interpretacije, zato se iz večpomenskih slovarskih razlag v besedilih praviloma aktualizira le eden ali le nekaj pomensko povezanih pomenov.

Dokumentiranost v Pleteršnikovem slovarju in Slovarju stare knjižne prekmurščine

Pri preverjanju slovarske dokumentiranosti analiziranih samostalnikov je bila opravljena primerjava z dvema slovarskima viroma: *Slovensko-nemškim slovarjem* Maksa Pleteršnika (1894/95) in *Slovarjem stare knjižne prekmurščine* Vilka Novaka (2014). Takšna primerjava omogoča vpogled v razmerje med dejansko rabo samostalnikov na *-ost* v pridižnem diskurzu in njihovo leksikografsko dokumentiranostjo v dveh pomembnih slovarskih virih, ki zajemata različna obdobja in različne tipe gradiva.

Primerjava razkriva štiri osnovne skupine leksemov glede na njihovo slovarsko dokumentiranost. Največji delež tvorijo samostalniki, ki so potrjeni v obeh slovarjih (87 primerov), kar kaže na njihovo širšo razširjenost v slovenskem verskem besedju. Pomemben delež samostalnikov (43) je potrjen samo v Pleteršnikovem slovarju: *bezbóžnost, blaženost, bodočnost, divjost, dopadljivost, düšéčnost, edinost, goréčnost, krvoločnost, marljivost, milosrdnost, mlačnost, nasprotnost, nečistost, nedostojnost, nekrivnost, nemérnost, nepazljivost, nerédnost, nesmilčnost, nesramnost, nevarnost, nezmernost, nravnost, pazljivost, posvetnost, poštenost, pozablenost, poželjivost, prekonjenost, premenlivost, premišlenost, prirodnost, razmišlenost, sebičnost, segurnost, sévost, spremenlivost, strahovitost, trdokornost, zapüščenost, zavrženost, zunanost*. Manjši delež leksemov

(13) je potrjen samo v SSKP: *Bogabojaznost, bojaznost, dobrotivnost, glihnost, gvüšnost, jedinnost, lübeznost, mirovnost, nekrivičnost, nevôščenost, skvarjenost, spametnost, vtraglivost*. Končno je v gradivu tudi skupina samostalnikov (18), ki niso potrjeni niti v Pleteršniku niti v SSKP: *bogavnost, črlenost, genlivost, gobavost, lehkomišljenost, mame-tlivost, nebatrivnost, neskrblivost, nevüpnost, nezračunanost, odičenost, poznanost, predanost, razpadnost, spraznost, višéšnjost, vseznajóčnost, zdvojnost*.

Samostalniki, ki so potrjeni samo v Pleteršnikovem slovarju, dopuščajo več možnih razlag. Prva je gradivska omejitev SSKP, ki temelji na izbranem korpusu starejših prekmurskih tiskov in zato ne zajema vseh variant besedja z versko konotacijo. Druga razlaga je vpliv širšega slovenskega knjižnega jezika, ki se v prekmurskih pridigah ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja postopoma uveljavlja. Tretja možnost pa so razlike v lematizaciji in besedotvorni razporeditvi, saj lahko SSKP za isti ali soroden pojem beleži drugačno tvorjenko. Tako je na primer v SSKP zabeležen glagolnik *pozablejnje/pozablenjé*, medtem ko se v pridigah pojavlja samostalnik *pozablenost*; podobno velja za *poznanje* (namesto *poznanost*), *zavrženjé* (namesto *zavrženost*), *zdvojenjé* (namesto *zdvojnost*) ali *poželéjnje* (namesto *poželjivost*). Ti primeri kažejo, da pridižno besedje pogosto uporablja tvorjenke na -ost tudi tam, kjer slovarski viri za isti pojem beležijo drugačne besedotvorne rešitve. Najizrazitejša je zlasti konkurenca med samostalniki na -ost in glagolniki na -enje/-anje.

Samostalniki, ki so potrjeni samo v SSKP, so pogosto povezani s prekmursko regionalno leksiko ali s posebnimi glasoslovnimi značilnostmi panonskega prostora, ki se razlikujejo od osrednjeslovenskega knjižnega jezika. Pri primerjavi s slovarskimi viri je zato treba upoštevati, da se lahko ista leksikalna enota pojavlja v različnih glasoslovnih realizacijah, ki izhajajo iz regionalne jezikovne norme. Med posebnostmi so otrdeli palatalni Í (npr. *pozablenost, premišlenost, razmišlenost, skrbljivost, dopadljivost, zadovolnost*), u iz ř (dužnost, nedužnost), ir > ér (*nemérnost*), vokalna redukcija (*nesmilenost*), parazitski j v medglasju (*snajžnost*), dvoglasnik e:i (*vrejdnost*) ali preglašeni ü (*zapüščenost, pogübelnost, nevüpnost, hüdobnost, gvüšnost*). Glasoslovne razlike lahko ustvarijo vtis, da gre za različne lekseme, čeprav gre dejansko za isto besedo v različnih glasoslovnih uresničitvah. Razlike so še posebej opazne v primerih, kjer pridižna oblika odstopa od Pleteršnikove slovarske iztočnice, npr. *düšéčnost* (pridiga) → *dišéčnost* (Pleteršnik); *hasnovitnost* → *hasnovîtost*; *plemenitnost* → *plemenîkost*; *potrplivnost* → *potrpljivost*; *strahovitnost* → *strahovîtost*;

trplivnost → *trpljivost*; *prekonjenost* → *prekánjenost*; *sévost* → *sívost*; *vsamogočnost* → *vsemogóčnost*.

Posebej zanimiva je skupina leksemov, ki niso potrjeni niti v Pleteršniku niti v SSKP. Te tvorjenke lahko razumemo kot priložnostne ali individualne besedotvorne realizacije, kot redkejšje regionalne variante ali kot avtorsko ustvarjene izraze. Produktivnost pripone *-ost* omogoča tvorbo novih abstraktnih samostalnikov iz pridevniških podstav, kar potrjujejo tudi analize panonskih besedil 19. stoletja (Stramljič Breznik 1994: 143–146). V pridržnem diskurzu takšne tvorjenke niso presenetljive, saj retorična in didaktična funkcija pridige pogosto spodbuja ustvarjalno rabo jezika in oblikovanje novih izrazov za moralne ali duhovne pojme.

Izvor podstav

Prekmurje je v 19. stoletju predstavljalo izrazit jezikovni stični prostor med slovenskim, madžarskim in nemškim jezikom, kar se odraža tudi v besedotvornih podstavah nekaterih samostalnikov. Takšno večjezično okolje je vplivalo na besedni zaklad prekmurskega knjižnega jezika, v katerem se poleg domačih slovanskih pojavljajo tudi prevzete ali kalkirane podstave.

V analiziranem gradivu je velika večina samostalnikov na *-ost* izpeljana iz domačih podstav. Podstave manjšega števila tvorjenk pa izhajajo iz tujejezičnih virov, predvsem iz nemščine in madžarščine. Med tvorjenkami z nemško podstavo so: *gvüšnost* (< *gvüšno* 'gotovo', prim. nem. *gewiss*), *glihnost* (< *glih* 'enako', nem. *gleich*), *norost* (< *nor*, ki je po etimoloških razlagah⁴ prevzeto iz bavarskega narečnega *nar*, iz stvn. *narro* 'norec'), *vtraglivost* (< *vtragliv*; nem. *träge* 'len'), *dopadlivost* (glagol *dopasti se* kot kalk po nem. *gefallen*). Med tvorjenkami z madžarsko podstavo so: *(ne)batrivnost* (prim. madž. *bátor* 'pogumen', *bátorság* 'pogum'), *hasnovitnost* (< *hasnovit*; prim. madž. *haszon* 'korist'). Takšni primeri potrjujejo, da je besedotvorni model »pridevnik + *-ost*« v prekmurskem knjižnem jeziku deloval kot zelo produktiven in odprt sistem, ki je omogočal tvorbo abstraktnih samostalnikov tako iz domačih kakor tudi iz prevzetih ali kalkiranih podstav.

⁴ Prim. Snoj 2016.

Drugi besedotvorni tipi v prekmurskem pridižnem besedju

Čeprav se prispevek osredotoča na samostalniške izpeljanke na *-ost*, se verško besedje v prekmurskih pridigah tvori tudi z drugimi besedotvornimi sredstvi. Razvoj slovenskega liturgičnega besedja namreč kaže razmeroma stabilno besedotvorno kontinuiteto, pri kateri se abstraktni samostalniki tvorijo z različnimi obrazilnimi sredstvi iz glagolskih, pridevniških in samostalniških podstav (Orožen 1996: 75).

Pri tvorbi abstraktnih samostalnikov iz pridevniških podstav je v slovenskem jeziku sicer potrjenih več različnih obrazilnih morfemov, vendar po ugotovitvah Andreje Legan Ravnikar (2008: 52) le nekateri izkazujejo širšo produktivnost v knjižni tradiciji. V osrednjem slovenskem prostoru in na severovzhodu sta med najbolj živimi prav priponi *-ost* in *-stvo*, ki tvorita samostalnike za izražanje lastnosti ali stanja.

Tvorjenke na *-stvo*, *-štvo* oz. *-tvo* so pogoste v obravnavanem pridižnem gradivu, npr. *bogástvo*, *svedočanstvo*, *bolvanstvo*, *bláženstvo*, *robstvo*, *Božanstvo*, *kralestvo*, *vrastvo*, *siromaštvo*, *Trojstvo*, *lúdomorstvo*, *človečanstvo*. Poleg teh dveh osrednjih tipov se pojavljajo tudi druge pripone, ki izražajo lastnost ali stanje. Med njimi so npr. pripona *-o(š)ča* (*milošča*, *čistoča*, *velikoča*, *sladkoča*, *britkoča*, *potrebóča*), *-ota* (*lepota*, *dobrota*, *slepota*, *strahota*), *-(š)čina* (*potrebčina*, *bratovčina*, *okolščina*, *miloščina*, *nevarščina*, *zadovolščina*, *slobóščina*, *nemirovčina*) ter pripona *-(j)ina* (*lagojina*).

Zelo produktivna je tudi pripona *-nje* za izglagolske samostalniške tvorjenke, ki izražajo dejanje ali njegov rezultat. Med pogostejšimi primeri so npr. *narodjenjé*, *ravnanje*, *trplejnje*, *zveličanje*, *čütejnje*, *življenje*, *psüvanje*, *preklinjanje*, *skušavanje*, *djanje*, *nakanenje*, *poštüvanje*, *nasledüvanje*, *činejnje*, *zagovarjanje*, *ošpotavanje*, *znamenje*, *oblečenjé*, *znánje*, *skvarjenje*, *odküplenjé*, *včenjé*, *skončanje* idr.

Sklep

Analiza samostalniških izpeljank na pripono *-ost* v prekmurskih pridigah iz Berdenove zapuščine potrjuje, da gre za enega najproduktivnejših besedotvornih modelov v pridižnem diskurzu panonskega slovenskega prostora ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. V analiziranem korpusu je bilo zabeleženih 160 takšnih samostalnikov, večinoma izpeljanih iz pridevniških podstav, ki poimenujejo abstraktne lastnosti in stanja, tesno povezana

z moralnim in duhovnim naukom krščanstva. Primerjava s Pleteršnikovim slovarjem in *Slovarjem stare knjižne prekmurščine* kaže, da je večina leksemov širše potrjena v slovenski knjižni tradiciji, nekateri pa odražajo regionalne ali glasoslovne posebnosti prekmurskega jezikovnega prostora. Analiza hkrati kaže, da versko besedje v pridižnem diskurzu nastaja tudi z drugimi besedotvornimi sredstvi, zlasti s tvorjenkami na *-nje* in *-stvo*, ki skupaj s pripono *-ost* tvorijo jedro sistema za izražanje abstraktnih pojmov v religioznem besedju. Raziskava tako potrjuje, da prekmurske pridige predstavljajo pomemben vir za raziskovanje zgodovinskega razvoja slovenskega religioznega besedja in njegove besedotvorne strukture.

Viri in literatura

Anton BAJEC, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika. I Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana.

Nina HORVAT, 2020: Predstavitev prekmurskih rokopisnih pridig iz 1. polovice 20. stoletja. *Slavia Centralis* 13/2, 50–63.

Nina HORVAT, 2022: Katoliška pridigarska tradicija v Prekmurju. *Edinost in dialog* 77/1, 135–165.

Marko JESENŠEK, 2004: Slovensko besedje v panonskem jezikovnem prostoru. V: *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij* (Zora, 28). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 7–169.

Marko JESENŠEK, 2007: Cafovo jezikoslovno delo in zbirka besed iz Fram. V: *Besedje slovenskega jezika* (Zora, 50). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 177–199.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* (Zora, 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem* (Zora, 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Janko KOS, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2008: *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja* (Zbirka Lingua Slovenica, 4). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Vilko NOVAK, 2014: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. www.fran.si. Dostop 12. 3. 2026.

Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Martina OROŽEN, 2003: Pridige v knjižni prekmurščini. *Studia Slavica Savariensia* 1–2, 383–391.

Maks PLETERŠNIK, 1894/95: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Katoliška tiskarna. www.fran.si. Dostop 12. 3. 2026.

Marko SNOJ, 2016: *Slovenski etimološki slovar*³, www.fran.si, dostop 13. 3. 2026.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 1994: Tvorjenke v Košičevem delu *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Műrov i Rábov*. V: Košič in njegov čas. Ur. Zinka Zorko, Marija Bajzek, Stjepan Lukač. Budimpešta. 136–170.

Jože TOPORIŠIČ, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1989: Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. V: *Obdobja* 10. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: 51–62.

Nina ZVER, 2024: *Jezikovne značilnosti rokopisnih pridig Jožefa Horvata*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta.

NOUN DERIVATIONS IN -OST IN PREKMURJE SERMONS AND THEIR LEXICOGRAPHIC DOCUMENTATION IN PLETERŠNIK'S DICTIONARY

Summary

The article examines noun derivations with the suffix *-ost* in Prekmurje sermons from the Berden's manuscript collection from the perspective of word-formation structure, semantics, and lexicographic documentation. The material consists of manuscript sermons from the late nineteenth and early twentieth centuries, which represent an important part of the Prekmurje literary tradition and a valuable source for the study of religious vocabulary.

The analysed corpus contains 160 nouns in *-ost*, most of them derived from adjectival bases. These formations generally denote abstract qualities or states related to the moral and spiritual sphere of Christian teaching and therefore frequently refer to virtues, sins, or psychological states. Such usage reflects the didactic and normative function of the sermon as a genre oriented toward evaluating human behaviour.

A comparison with Pleteršnik's *Slovensko-nemški slovar* (1894/95) and the *Slovar stare knjižne prekmurščine* shows that most of the analysed lexemes are documented in one or both lexicographic sources, while some reflect regional or phonological features of the Prekmurje linguistic area. The analysis also reveals certain phonological characteristics of the Pannonian Slovene area that affect the phonetic form of the lexemes but not their word-formation structure.

Although the study focuses primarily on the suffix *-ost*, a broader overview of the sermon material indicates that religious vocabulary in Prekmurje sermons is formed also through other word-formation means, particularly deverbal nouns in *-nje* and nouns in *-stvo*. Together with other derivational types, these suffixes form a wider system for expressing abstract concepts in religious vocabulary. Since the present study examines only derivations in *-ost* in detail, other word-formation models remain a topic for future research that could provide a more comprehensive picture of the word-formation structure of religious vocabulary in Prekmurje sermon discourse.